

που απαιτούνται για το *ον* αυτό, όσο και τις μορφές της σύνδεσής τους, ώστε να είναι ένα τέτοιο *ον*. Είναι πρωταρχικός, εάν ανήκουν αναγκαιώς στην δυνατότητα ενός τέτοιου όντος· είναι, όμως, τυχαίος, εάν το *ον* θα ήταν καθ' εαυτό δυνατό ακόμμη και χωρίς αυτές. Πρέπει ακόμη να σημειωθεί ότι εδώ δεν γίνεται λόγος για άλλες καταβολές παρά για εκείνες που αναφέρονται άμεσα στο επιθυμητικό και στην χρήση της προαίρεσης.

II.

Περί της γοστής για το κακό στην ανθρώπινη φύση

Με την *ροπή* (*propensio*) εννοώ τον υποκειμενικό λόγο της δυνατότητας μιας κλίσης (καθ' ἑξῆς πόθου, *concupiscentia*⁴¹), εφ' ὅσον αυτή είναι τυχεία για την ανθρώπινη φύση *en γενει*.^{*42} Διακρίνεται από την καταβολή κατὰ

* Η *ροπή* είναι στην πραγματικότητα μόνον η προδιάθεση για την επιθυμία μιας απόλαυσης που, όταν το υποκείμενο αποκτήσει την εμπειρία της, προκαλεί την κλίση γ' αυτήν. Έτσι, ὅλοι οι πρωτόγονοι άνθρωποι έχουν μια ροπή για τα μεθυστικά πράγματα· διότι, μολονότι πολλοί από αυτούς δεν γνωρίζουν διόλου την μέθη και συνεπώς δεν έχουν διόλου την επιθυμία για τα πράγματα που την προκαλούν, *en* τούτοις δεν έχει κανείς παρά μόνο να τους κάμει να δοκιμάσουν μια φορά τέτοια πράγματα, για να τους προκαλέσει μια σχεδόν άσβεστη επιθυμία γ' αυτά. - Ανάμεσα στην ροπή και στην κλίση η οποία προυποθέτει γνωριμία με το αντικείμενο του πόθου, υπάρχει ακόμη το ένστικτο το οποίο είναι μια ανάγγη που αισθάνεται κανείς να κάμει ή να απολαύσει κάτι, για το

[58]

τούτο, ότι μπορεί μεν να είναι έμφυτη αλλά πάντως δεν [29] επιτρέπεται να την παραστήσουμε ως τέτοια, αλλά μπορεί να νοηθεί επίσης (αν είναι καλή) και ως επίκτητη ή (αν είναι κακή) ότι την έχει κολλήσει ο ίδιος ο άνθρωπος. - Εδώ, όμως, γίνεται λόγος μόνο για την ροπή προς το αληθινό, δηλ. προς το ηθικό κακό· και τούτο, καθώς μόνον ως καθορισμός της ελεύθερης προαίρεσης είναι δυνατόν, ενώ αυτή δεν μπορεί να κριθεί ως καλή ή κακή παρά μόνο βάσει των γνωμόνων της, πρέπει να συνίσταται στον υποκειμενικό λόγο της δυνατότητας της αποχλίσσεως των γνωμόνων από τον ηθικό νόμο και, εάν η ροπή αυτή επιτρέπεται να γίνει δεκτό ότι ανήκει καθολικά στον άνθρωπο (συνεπώς ότι ανήκει στον χαρρακτήρα του γένους του), θα ονομασθεί φυσική ροπή του ανθρώπου προς το κακό. - Μπορεί κανείς να προσθέσει ακόμη ότι η ικανότητα ή η ανακωνότητα της προαίρεσης που τη γάζει από την φυσική ροπή, να αποδεχθεί ή να μην αποδεχθεί ο άνθρωπος στον γνώμονά του τον ηθικό νόμο, ονομάζεται καλή ή κακή καρδιά.

Μπορούμε να σκεφθούμε τρία διαφορετικά επίπεδα της ροπής αυτής. Πρώτον, είναι η αδυναμία της ανθρώ-

οποίο δεν έχει ακόμη κάποιαν έννοια (όπως η δημιουργική ορμή στα ζώα ή η γενετήσια ορμή). Τέλος, ένα ακόμη επίπεδο του επιθυμητικού από την πλευρά της κλίσης είναι το πάθος (όχι η αψιθυμία, διότι τούτη ανήκει στο συναίσθημα της ηδονής και της λύπης), που είναι μια κλίση η οποία αποκλείει την αυστηρότητα επί του εαυτού μας.

[59]

πινης καρδιάς κατά την τήρηση εν γένει των γνωμόνων που έχει αποδεχθεί ή ασθένεια της ανθρωπίνης φύσης: δεύτερον, η ροπή για την ανάμειξη ανήθικων ελατηρίων με τα ηθικά (ακόμη και αν συμβαίνει αυτό με καλή πρόθεση και με γνώμονες του αγαθού), δηλ. η φασυλότητα: τρίτον, η ροπή για την αποδογή κακών γνωμόνων, δηλ. η ακοιήθεια της ανθρωπίνης φύσης ή της ανθρωπίνης καρδιάς.

Πρώτον, η ασθένεια (*fragilitas*) της ανθρωπίνης φύσης εκφράζεται ακόμη και στο παράδειγμα ενός Απόστολου: την θέληση την έχω βέβαια, αλλά μου λείπει η εφαρμογή,⁴³ δηλ. αποδέχομαι το αγαθό (τον νόμο) στον γνώμονα της προαίρεσής μου, αλλά αυτό που είναι αντικειμενικώς, κατά την Ιδέα (*in thesi*), ένα απαιτητικό ελατήριο, είναι υποκειμενικώς (*in hypotesi*), όταν πρόκειται να τηρηθεί ο γνώμονας, το ασθενέστερο (σε σύγκριση με την χλίση).⁴⁴

Δεύτερον, η φασυλότητα (*impurities, improbitas*) της ανθρωπίνης καρδιάς συνίσταται στο ότι ο γνώμονας είναι μεν καλός κατά το αντικείμενο (κατά την σκοπούμενη τήρηση του νόμου), και επίσης ίσως αρκετά ισχυρός για την εκτέλεσή του, αλλά δεν είναι καθαρώς ηθικός, δηλ. δεν έχει αποδεχθεί, όπως θα έπρεπε, εντός του μόνου νόμου ως επαρκές ελατήριο· αλλά χρειάζεται στις περισσότερες περιπτώσεις (ίσως πάντοτε) επιπλέον και άλλα ελατήρια εκτός από τον νόμο, ώστε να καθοριστεί με αυτά την προαίρεση για εκείνο που απαιτεί το καθήκον. Τούτο σημαίνει με άλλες λέξεις, ότι οι σύμφω-

[60]

νες με το καθήκον πράξεις δεν γίνονται καθαρώς από καθήκον.

Τρίτον, η ακοιήθεια (*vitiolitas, pravitas*) ή, αν προτιμά κανείς, η διαφθορά (*corruptio*) της ανθρωπίνης καρδιάς είναι η ροπή της προαίρεσης για τέτοιους γνώμονες, ώστε να παραβλέπεται κανείς το ελατήριο βάσει του ηθικού νόμου χάριν άλλων (μη ηθικών). Μπορεί να ονομασθεί επίσης διαστροφή (*perversitas*) της ανθρωπίνης καρδιάς, επειδή αντιστρέφει την ηθική τάξη όσον αφορά στα ελατήρια μιας ελεύθερης προαίρεσης και, μολονότι είναι δυνατόν να εξακολουθούν να συνυπάρχουν μ' αυτήν νομικώς καλές (νόμιμες) πράξεις, εν τούτοις με τον τρόπο αυτόν διαφθείρεται η νοσηρότητα στην ρίζα της (όσον αφορά στο ηθικό φρόνημα) και ο άνθρωπος χαρακτηρίζεται για τούτο ως κακός.

Θα προσέξει κανείς ότι η ροπή για το κακό αναγνωρίζεται εδώ στον άνθρωπο, ακόμη και στον καλύτερο (ως προς τις πράξεις), πράγμα άλλωστε που πρέπει να συμβαίνει, εάν πρόκειται να αποδεχθεί η καθολικότητα της ροπής για το κακό ανάμεσα στους ανθρώπους ή, πράγμα που σημαίνει εδώ το ίδιο, ότι η ροπή αυτή είναι συνηφασμένη με την ανθρωπίνη φύση.

Αλλά ανάμεσα σε έναν άνθρωπο χρηστών ηθών (*bene moribus*) και έναν ηθικώς καλόν άνθρωπο (*moraliter bonus*), σε ό,τι αφορά στην συμφώνια των πράξεων με τον νόμο, δεν υπάρχει διαφορά (τουλάχιστον δεν επιτρέπεται να υπάρξει)· μόνο που οι άνθρωποι στην πρώτη περίπτωση δεν έχουν τον νόμο πάντοτε, ίσως ποτέ, ενώ στην δεύ-

[61]

24 τερη περιπτώσση έχουν πάντοτε τον νόμο ως μοναδικό και ανώτατο ελατήριο. Για τον πρώτο, μπορούμε να πούμε: ότι τηρεί τον νόμο κατὰ το γράμμα (δηλ., όσον αφορά στην πράξη την οποία επιτάσσει ο νόμος)· για τον δεύτερο, όμως: ότι τηρεί τον νόμο κατὰ το πνεύμα (το πνεύμα του ηθικού νόμου συνίσταται στο ότι μόνος ο νόμος είναι επαρκής ως κίνητρο).⁴⁵ Ο, τι δεν συμβαίνει από την πίστη τούτη, είναι αμάρτια⁴⁶ (κατὰ την νοστροτία). Διότι, εάν απαιτούνται άλλα κίνητρα για να καθορίσουν την προαίρεση για νόμιμες πράξεις εκτός από τον ίδιο τον νόμο (π.χ. η φιλοτιμία, η φιλαντία εν γένει, και μάστατα ακόμη και καλόκαρδα ένστικτα, όπως είναι ο οίκτος), είναι απλώς τυχαίο το ότι αυτά συμφώνουν με τον νόμο· διότι θα μπορούσαν εξ ίσου να παρακινήσουν σε μια παράβαση. Ο γνώμονας, λοιπόν, κατὰ την καθοσύνη του οποίου πρέπει να εκτιμάται όλη η ηθική αξία του προσώπου, είναι βεβαίως παράνομος, και ο άνθρωπος είναι μολδατώτα, παρ' όλας τις καλές πράξεις, κακός.

Η επίμενη διασάφηση απαιτείται ακόμη, για να προσδιορίσμε την έννοια της ροπής αυτής. Κάθε ροπή είναι είτε φυσική, δηλ. ανήκει στην προαίρεση του ανθρώπου ως φυσικού όντος· είτε είναι ηθική, δηλ. ανήκει στην προαίρεση του ως ηθικού όντος.· Κατὰ την πρώτη σημασία, δεν υπάγχει ροπή για το ηθικώς κακό· διότι τούτο πρέπει να πηγάξει από την ελευθερία· και μια φυσική ροπή (που 25 θμελάνεται σε αισθητηριακές παρορμήσεις) για οποιαδήποτε χρήση της ελευθερίας, είτε για το καλό είτε για το

[62]

κακό, είναι μια αντίφαση. Συνεπώς, η ροπή για το κακό μπορεί να προσκαλλάται μόνο στην ηθική ικανότητα της προαίρεσης. Αλλά τίποτε δεν είναι ηθικώς (δηλ. με ικανότητα για καταλογισμό) κακό παρά μόνον ό,τι είναι δική μας πράξη. Αντιθέτως, με την έννοια της ροπής εννοούμε έναν υποκειμενικό καθοριστικό λόγο της προαίρεσης, ο οποίος προηγείται από κάθε πράξη, επομένως ο ίδιος δεν είναι ακόμη πράξη· διότι άλλως στην έννοια μιας απλώς και μόνον ροπής για το κακό θα υπήρχε μια αντίφαση, εκτός βέβαια εάν η έκφραση τούτη μπορούσε να λαμβάνεται με δύο διαφορετικές σημασίες, που να μπορούν όμως και οι δύο τους να είναι συμβατές με την έννοια της ελευθερίας. Αλλά η έκφραση της «πράξης» εν γένει μπορεί να ισχύει τόσο για την χρήση εκείνη της ελευθερίας με την οποία ο ανώτατος γνώμονας (σύμφωνά με τον νόμο ή εναντίον του) γίνεται αποδεκτός στην προαίρεση, όσο και για εκείνη την χρήση, όπου οι ίδιες οι πράξεις (κατὰ την ύλη [το περιεχόμενό] τους, δηλ. όσον αφορά στα αντικείμενα της προαίρεσης) εκτελούνται σύμφωνα με τον γνώμονα εκείνο. Η ροπή για το κακό είναι πράξη κατὰ την πρώτη σημασία (*peccatum originarium* [προστατογικό αμάρτημα]) και συγχρόνως ο μορφολογικός λόγος κάθε παράνομης πράξης κατὰ την δεύτερη σημασία, η οποία πράξη αντιβαίνει στον νόμο κατὰ την ύλη [το περιεχόμενο] και ονομάζεται αμάρτημα (*peccatum deitivitium* [παράγυγο αμάρτημα]). και η πρώτη ενοχή παραμένει, ακόμη και αν η δεύτερη (από ελατρία που δεν συνίστανται στον ίδιο τον νόμο) απεφενύγτο πολλα-

[63]

26 πλώς. Η πρώτη είναι νοητή πράξη η οποία γνωρίζεται μέσω του Λόγου και μόνον χωρίς οποιονδήποτε όρο του χρόνου· η δεύτερη είναι αισθητή, εμπειρική, δεδομένη στον χρόνο (*factum phaenomenon* [φαινοόμενο γεγονός]). Η πρώτη λέγεται, ιδίως σε σύγκριση με την δεύτερη, απλώς και μόνον ροπή και έμφυτη, διότι δεν μπορεί να εκριζωθεί (κάτι για το οποίο ο ανώτατος γνώμονας θα έπρεπε να είναι ο γνώμονας του αγαθού, που όμως στην ροπή εκείνη θεωρείται ο ίδιος κακός).¹³¹ ιδίως, όμως, επειδή για το ακλόουθο γεγονός: για ποιον λόγο το κακό διέφθειρε μέσα μας τον ανώτατο ακριβώς γνώμονα, μοιλονότι τούτο είναι δική μας πράξη, δεν μπορούμε να αναφέρουμε μια περαιτέρω αιτία ακριβώς όπως δεν μπορούμε να αναφέρουμε και για μια θεμελιώδη ιδιότητα που ανήκει στην φύση μας. - Σε όσα είπαμε τώρα θα βρει κανείς τον λόγο για τον οποίο στο κεφάλαιο αυτό, στην αρχή κιάλας, αναζητήσαμε τις τρεις πηγές του ηθικώς κακού μόνο σ' εκείνο που επηρεάζει σύμφωνα με νόμους της ελευθερίας της ανώτατη αρχή της αποδοχής ή της τήρησης των γνώμωνών μας, και όχι σ' εκείνο που επηρεάζει¹³² την αισθητικότητα (ως δεκτικότητα).

[64]

III.

Ο άνθρωπος είναι εκ φύσεως κακός

Vitiis nemo sine nascitur
Οράτιος⁶⁸

Η πρόταση: ο άνθρωπος είναι κακός, δεν μπορεί σύμφωνα με τα παραπάνω να θέλει να πει τίποτε άλλο παρά: έχει συνείδηση του ηθικού νόμου και εν τούτοις έχει αποδεχθεί στον γνώμονά του την απόκλιση (ενίοτε) από αυτόν. Είναι εκ φύσεως κακός, ισχυριζομαι με το ότι: τούτο ισχύει γι' αυτόν θεωρούμενο κατά το γένος του· όχι ότι μια τέτοια ιδιότητα μπορεί τάχα να συναχθεί από την έννοια του γένους του (από την έννοια του ανθρώπου που εν γένει, διότι τότε η ιδιότητα εκείνη θα ήταν αναγκαία), αλλά ότι, σύμφωνα με όσα γνωρίζουμε γι' αυτόν από την εμπειρία, δεν μπορεί να κριθεί διαφορετικά, ή ότι μπορεί κανείς να το προϋποθέτει αυτό ως υποκειμενικώς αναγκαίο στον καθένα, ακόμη και στον καλύτερο άνθρωπο. Καθώς, λοιπόν, η ίδια η ροπή αυτή πρέπει να θεωρείται ως ηθικώς κακή, άρα όχι ως φυσική καταβολή, αλλά ως κάτι που μπορεί να καταλογισθεί στον άνθρωπο, πρέπει επομένως να συνίσταται στους παρανόμους γνώμονες της προαίρεσης· και καθώς όμως αυτοί, λόγω της ελευθερίας, πρέπει να θεωρούνται καθ' εαυτούς ως τυχαίοι, πράγμα που με την σειρά του πάλι δεν είναι δυνατόν να εναρμονισθεί με την καθολικότητα του κακού αυτού, εάν η υποκειμενική ανώτατη αρχή όλων των γνώμων δεν συνυφαινεται, με οποιονδήποτε τρόπο, με την

[65]

ίδια την ανθρωπίνη φύση και δεν ριζώνεται τρόπον τινά μέσα της· για τούτο θα μπορούμε να την αποκαλούμε φυσική ροπή για το κακό και, καθώς γι' αυτήν θα πρέπει βέβαια να ευθύνεται πάντοτε ο ίδιος ο άνθρωπος, αυτήν την ίδια μπορούμε να την αποκαλούμε ριζικό, έμφυτο (αλλά εξ ίσου κάτι που το έχουμε κολλήσει εμείς οι ίδιοι) κακό στην ανθρωπίνη φύση.

Μπορούμε, λοιπόν, να απαλλαγούμε από την τυπική απόδειξη του γεγονότος ότι μια τέτοια διεφθαρμένη ροπή είναι κατ' ανάγκην ριζωμένη στον άνθρωπο εν όψει του [31] πλήθους των παραδειγμάτων που μας φανεώνει μπρο-
28 στά στα μάτια μας η εμπειρία η σχετική με τις πράξεις των ανθρώπων και τα οποία βρούν. Εάν θέλει κανείς να έχει την εμπειρία αυτή την κατάσταση εκείνη στην οποία φιδόσσοφο ήλιτζαν ιδίως να συναντήσουν την φυσική καλοήθεια της ανθρωπίνης φύσης, δηλαδή από την λεγόμενη φυσική κατάσταση, δεν χρειάζεται να παρά να συγκρίνει με την υπόθεση τούτη τα φαινόμενα της απόκλιτης σκληρότητας σε σκληρές φόνου στα [Νησιά] Τοφούα, στην Νέα Ζηλανδία, στα Νησιά του Θαλάσσοπούρου,⁴⁹ καθώς και τις αδιάκοπες σηνές φόνου στις εκτεταμένες ερήμους της βορειοδυτικής Αμερικής (τις οποίες αναφέρει ο πλοίαρχος Χερν⁵⁰), όπου μάλιστα κανείς άνθρωπος δεν έχει το παραμικρό όφελος από αυτές,* και θα είναι ελαττώματα της ωμότη-

* Έτσι, ο διαρκής πόλεμος μεταξύ των Ινδιάνων Arithapescan⁵¹ και της φυλής που ονομάζεται «τα πλεύρά του σκύλου», δεν έχει

τας περισσότερο από όσα χρειάζονται για να αποστεί 29 από την άποψη αυτή. Εάν, όμως, διάκειται κανείς θετικά για την άποψη ότι η ανθρωπίνη φύση μπορεί να γνωριστεί καλύτερα στην πολιτισμένη κατάσταση (στην οποία μπορούν να αναπτυχθούν πληρέστερα οι καταβολές της), θα πρέπει να ακολουθεί μια μακρά μεγαλύτερη θρηωδία με κατηγορίες κατά της ανθρωπίνης φύσης: την κρυφή δολιότητα, αχόμη και στην βαθύτερη φιλία, έτσι ώστε ο μετριασμός της εμπιστοσύνης κατά το αμοιβαίο άνοιγμα της καρδιάς αχόμη και των καλύτερων φίλων να συγκαταλέγεται στους καθολικούς γνώμονες της φρόνησης κατά την συναναστροφή· για την ροπή να μισεί κανείς εκείνον στον οποίο είναι υποχρεωμένος, κάτι

καμιά άλλη πρόθεση παρά μόνο τον σκοτειμό. Κατά την γνώμη τους, η πολεμική ανδρεία είναι η ύψιστη αρετή των άγρων. Αχόμη και στην πολιτισμένη κατάσταση, αποτελεί αντικείμενο του θαυμασμού και λόγω του ιδιαίτερου σεβασμού που απαιτεί η τάξη εκείνη, στην οποία ο σεβασμός αυτός είναι το μοναδικό καθόρθωμα· και τούτο όχι χωρίς οποιαδήποτε αιτία κατά τον λόγο. Δότι το γεγονός ότι ο άνθρωπος μπορεί να έχει κάτι και να το κάνει σκοπό του, που το εκτιμά περισσότερο αχόμη και από την ζωή του (την τιμή), και για το οποίο παρατρέπεται από κάθε ιδιοτέλεια, αποδεικνύει ασφαλώς ένα ορισμένο ύψος στην καταβολή του. Αλλά παρ' όλα αυτά, βλέπουμε στην ευχαρίστηση με την οποία οι νικητές υμνούν τα μεγάλα κατορθώματά τους (της σφαγής, των άεργων πληγημάτων κ.ο.κ.) ότι δεν ήταν παρά μόνο η υπερήχωση και η καταστροφή που μπόρεσαν να επιφέρουν, χωρίς να έχουν κάποιον άλλο σκοπό, εκείνα τα οποία θεώρησαν στην πραγματικότητα ως τα αγαθά τους.